

ШИФР НАУКОВОЇ РОБОТИ «Крок на зустріч»

**ТЕМА: «Профілактика явища булінгу в
учнівському середовищі»**

АНОТАЦІЯ

У науковому дослідженні представлено характеристику боулінгу, як соціально-педагогічного явища. Досліджено теоретичні та практичні аспекти професійної діяльності соціальних працівників з подолання булінгу у молодіжному середовищі.

Об'єкт дослідження – булінг у молодіжному середовищі.

Проаналізовано основні підходи до дефініції поняття «булінг». Основна увага зосереджена на аналізі та характеристиці ознак булінгу у молодіжному середовищі. На основі аналізу соціальної та психолого-педагогічної літератури охарактеризовано зміст практичної діяльності, яку здійснює соціальний працівник з молоддю щодо профілактики та подолання булінгу. Розкрито роль виховної години щодо профілактики булінгу у молодіжному середовищі. Представлено результати експериментальної діяльності в молодіжному середовищі щодо профілактики булінгу.

З практичної точки зору з учнями, які навчаються на базі ВПУ №19, м. Дрогобич, Львівської області проведено констатувальний етап дослідження, де на основі опитування «Булінг. Що це таке?» з'ясовано причини появи булінгу в молодіжному середовищі. На формувальному етапі для учнів запропоновано соціально-педагогічну виховну годину, що позитивно вплинула на свідомість учнів щодо значення булінгу.

Ключові слова: булінг, молодіжне середовище, соціальний працівник, напрями практичної діяльності, виховна година, експериментальне дослідження.

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. БУЛІНГ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ У МОЛОДІЖНОМУ УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	7
1.1 Теоретичні підходи до змісту булінгу у молодіжному середовищі	7
1.2 Діяльність соціального працівника в молодіжному середовищі щодо подолання прояву булінгу.	10
1.3 Аналіз та характеристика причин булінгу, що переважають в молодіжному середовищі.	13
Висновки до першого розділу.....	16
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ У МОЛОДІЖНОМУ УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	18
2.1 Характеристика основних напрямів діяльності соціального працівника з метою викорінення причин булінгу у молодіжному середовищі	18
2.2 Цикл виховних занять соціального працівника з подолання проявів булінгу у молодіжному середовищі	21
2.3 Організація практичної діяльності соціального працівника та аналіз її ефективності щодо подолання проявів булінгу у молодіжному середовищі.	25
Висновки до другого розділу	27
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	33

ВСТУП

Всесвітня організація охорони здоров'я періодично здійснює моніторинг різних аспектів поведінки школярів, які мають безпосередній вплив на їх здоров'я. Один з багатьох напрямів дослідження являється булінг. У 2019 році Україна внесла зміни до законодавства щодо міри покарання за здійснення та замовчування чи прикриття фактів булінгу.

На даний момент тема булінгу є надзвичайно актуальною та масовою. Школи та середні навчальні заклади починають впроваджувати посилення акцентування уваги шляхом проведення різноманітних заходів та впровадження різних форм роботи. Булінг у наш час став більш глобальним та масовим явищем. Вирішення цього питання потребує нових ідей та висококваліфікованих працівників. Варто зауважити, що саме навчальний заклад забирає більшу частину часу дітей та підлітків. Адже, саме у ньому молодь не тільки отримує знання, але і соціалізується, розвивається, проходить етапи становлення особистості та пізнання самого себе. Важливим є не просто боротьба з булінгом у теорії чи впровадження певних заходів, а саме визнання даної проблеми як працівниками освітнього закладу, так учнями і батьками. Потрібно створювати відповідне сприятливе середовище не тільки для боротьби з такою проблемою як булінг, але і для запобігання появі проявів відповідної поведінки.

Варто наголосити на тому, що проблема насильства та цькування актуальна вже давно, а саме визнання та обговорення такої проблеми, як булінг, з'явилося відносно недавно. Зокрема така тема висвітлена у роботах таких науковців, як Д. Ольвеус (формулювання проблеми), О. Ожйова та В. Пономарьов (дослідження акцентуацій характеру учасників), Дж. Салісбері (висвітлення шляхів роботи з хлопчиками та жертвами), К. Плутицька (висвітлення підходів до розуміння булінгу як форми шкільного насильства).

З цього полягає, що дана проблема є актуальною, з нею зіштовхуються більша половина школярів, батьків та всі працівники освітніх закладів.

Недостатність послідовного вирішення у площині соціально-педагогічної теорії та практики зумовили вибір теми наукового дослідження «Профілактика явища булінгу в учнівському середовищі».

Об'єкт: явище булінгу в учнівському середовищі.

Предмет: діяльність соціального працівника з метою профілактики булінгу в учнівському середовищі.

Мета: теоретично обґрунтувати шляхи профілактики булінгу у молодіжному середовищі, а також практично апробувати програму соціально-педагогічного циклу заходів для роботи з молоддю.

Завдання:

1. Визначити наукові підходи до розуміння поняття «булінг».
2. Охарактеризувати прояви булінгу та його учасників.
3. Проаналізувати напрями практичної роботи соціального працівника з молоддю щодо профілактики булінгу.
4. Визначити перспективи використання циклу заходів як методу практичної діяльності соціального працівника з метою профілактики булінгу у молодіжному середовищі.
5. Організувати експериментальне дослідження, провести аналіз його ефективності щодо профілактики булінгу у молодіжному середовищі.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта та завдання дослідження зумовили використання таких взаємодоповнювальних методів: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення – для вивчення наукових праць, періодичних фахових видань, методичної літератури для визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; порівняння – для зіставлення підходів дослідників до розв'язання проблеми, визначення напрямів наукового пошуку та обґрунтування поняттєво-категоріального апарату; *моделювання* – для розробки основних напрямів роботи щодо профілактики булінгу у молодіжному середовищі; *емпіричні* – опитування, анкетування, педагогічне спостереження, аналіз діяльності учнів – з метою встановлення негативних проявів булінгу, які існують у молодіжному середовищі; *педагогічний експеримент*

(констатувальний, формувальний) – з метою перевірки результативності практичної діяльності з профілактики булінгу; статистичні: кількісна і якісна обробка даних за допомогою методів математичної статистики для порівняння початкових та отриманих результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що на основі вивчення наукової літератури були розкриті зміст та сутність наукової дефініції «булінг», розроблено анкетування «Булінг. Що це таке?», охарактеризовано напрями діяльності соціального працівника щодо профілактики булінгу у молодіжному середовищі.

Практичне значення дослідження полягає в розробці соціально-педагогічної виховної години для молоді щодо профілактики булінгу. Розроблена виховна година може бути використана соціальними працівниками та соціальними педагогами в освітніх установах. Представлений у дослідженні діагностичний матеріал, розроблена програма виховної години та додатки можуть бути використані у роботі соціальних працівників та соціальних педагогів для підвищення якості освітнього процесу. Матеріали дослідження можуть використовуватися для написання навчальних програм, методичних рекомендацій, посібників, а також у процесі підвищення кваліфікації соціальних працівників.

Експериментальна база. Дослідження виконано на базі ВПУ №19, м. Дрогобич, Львівської області. У дослідженні брали участь 89 учнів, які навчаються у ВПУ №19, 3 куратори навчальних груп та викладацький склад навчального закладу.

РОЗДІЛ 1. БУЛІНГ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ СЬОГОДЕННЯ У МОЛОДІЖНОМУ УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1 Теоретичні підходи до змісту булінгу у молодіжному середовищі

У наш час термін «булінг» часто зустрічається у тематиці навчальних закладів. Гостро постає проблема взаємодії дітей, а зокрема підлітків. Термін «булінг» тісно зв'язаний з такими явищами як:

- насильство – умисний фізичний чи психічний, вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою [12];
- агресія – індивідуальна чи колективна поведінка або дія, направлена на заподіяння фізичної чи психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини чи групи [19],
- третирування – зневажливе ставлення до когось, зверхнє, безцеремонне поводження з людиною [16].

Проте, для того, щоб зрозуміти суть проблеми як такої, потрібно зрозуміти значення самого слова «булінг».

Перша згадка теми булінгу була на початку 70-х років ХХ ст. у Скандинавії. В цей час дослідники вивчали насильство як явище у спілкуванні дітей у шкільному середовищі.

Термін «булінг» походить від англійського дієслова «to bully». Кембриджський словник англійської мови дає таке значення дієслова «to bully» – ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим ніж ви, досить часто примушування такої особи до небажаних дій [2]. За Оксфордським словником «to bully» означає «прагнути завдати шкоду, залякати або примусити до небажаної дії уразливу особу або особу, яка сприймається як така» [1]. Українські словники подають термін «булінг» як «цькування та залякування».

У 1993 році норвезький психолог Д. Ольвеус сформулював власне визначення терміну «булінг» саме в молодіжному середовищі. Згодом воно стало загальноприйнятим та відомим. Отже, булінг – це навмисна, систематично повторювана агресивна поведінка, що ґрунтується на нерівності соціальної влади або фізичної сили [4]. Також, він окреслив три важливих компоненти:

1. булінг – це агресивна поведінка, яка охоплює небажані та негативні дії;
2. булінг охоплює певні зразки поведінки, які мають властивість повторюватись (патери);
3. булінг характеризується нерівністю сили чи влади [3].

Важливо розуміти, що булінг може бути як у вигляді фізичного, так і психічного впливу, комбіноване насильство також можливе у молодіжному середовищі, про це зазначають у своїх роботах О. Ожйова та В. Пономарьов [14, с.126].

Проаналізувавши наукові роботи різних науковців можна побачити певну закономірність. Вона полягає у тому, що всі вони окреслюють схожі риси булінгу. Серед них можна визначити:

- фізичні сили нерівні в учасників булінгу;
- систематичність насилля не залежно від його характеру;
- психічні та соціальні можливості різні у жертви та агресора;
- емоційне утиснення та приниження;
- виключення з певного соціального середовища одного або декількох з учасників шляхом образи почуттів людини або фізичного насилля.

За даними дослідження UNICEF Ukraine, яке було проведено у 2017 році, Україна посіла четверте місце серед усіх країн світу за рівнем підліткової агресії [7]. Перед Україною розташувались Росія, Білорусь та Албанія. Серед 67% потерпілих школярів 40% не розповідають про насилля батькам. Саме через замовчування проблеми діти потрапляють у, так званий «глухий кут»,

таким чином проблема починає збільшуватись, а методи насилля стають більш жорстокими.

18 грудня 2018 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» № 8584, він набув чинності 19 січня 2019 року. Даний документ окреслює саме поняття «булінг», визначає шляхи протидії такому явищу, захист прав дітей та працівників закладів освіти. Також цей документ вносить зміни до Кодексу України «Про адміністративні правопорушення» [15]. Від тепер булінг – це адміністративне правопорушення, яке передбачає несення адміністративної відповідальності, а приховування випадків булінгу будь-ким з працівників освітнього закладу передбачає накладення штрафу у розмірі від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, також як міра покарання можливі громадські роботи строком від 20 до 40 годин. В разі чинення правопорушення, а саме скоєння булінгу, дитиною чи підлітком, який не досяг 16 років, штраф зобов'язуються сплатити батьки дитини.

Сьогодні характеризується постійним трансформуванням та реформуванням системи освіти. Діти, особливо старшокласники, живуть у постійному стресі та напрузі. Через такий стан ризик спричинення булінгу зростає в рази. Таке середовище, яке має властивість змінюватись щодня, не дозволяє молоді в повній мірі всебічно розвиватись. Відтак, допомога з боку дорослих необхідна молоді, особливо в тих випадках, коли дитина опиняється у важкій ситуації в соціальному колективі.

Причин булінгу може бути безліч, адже різні шкільні колективи «живуть» різним життям та мають різні пріоритети для себе. Проте, незважаючи на це, можна визначити ряд причин, які зустрічаються найбільш часто. Серед них є такі:

- лідерство в колективі та боротьба за нього;
- зустріч різних субкультур в одному колективі;
- зіткнення різних цінностей та поглядів;
- віктимність та агресивність;

- наявність у одного з дітей явних фізичних вад;
- наявність психічних вад у дитини;
- заздрість, тощо.

Важливим є те, щоб працівники освітніх закладів та батьки вчасно могли зауважити ознаки булінгу та виокремити його причину. Така інформація дозволить їм більш вдало допомогти дитині та зупинити насильницькі дії в шкільному середовищі.

1.2 Діяльність соціального працівника в молодіжному середовищі щодо подолання прояву булінгу

Молодь являє собою групу людей, які не належать ні до дітей, ні до дорослих людей. Це люди, які привертають до себе найбільшу увагу та більше за інших цінують особистий простір. І. С. Кон дав таке визначення поняттю «молодь»: молодь – соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених тим чи іншим складом соціально-психологічних властивостей [10]. Молодіжне середовище не є достатньо сталим, у ньому часто змінюються зразки поведінки та норми поводження в середині колективу. Важливим є те, що різні групи молоді по-різному поводять себе в середині своєї мікрогрупи, адже учасники залежать не тільки один від одного але і, головним чином, від лідера.

Зокрема у молодіжних групах, в яких відбувається булінг наявний розподіл на таких учасників як:

- булер;
- жертва;
- спостерігачі;
- захисники;
- співчувачі.

З цього розподілу можна виокремити три ключових фігури, це: булер – людина, яка спричиняє цькування інших, жертва – людина, яка потерпає від булінгу та спостерігачі – вони не посідають активну позицію у булінгу, проте часто підтримують булера та його дії, направлені на жертву. Найчастіше булерами виступають саме ті діти, які потребують великої кількості уваги та визнання своєї персони. Переважно вони не отримують цю увагу від батьків чи вчителів, тому займають позицію самоствердження за рахунок інших. Таких дітей можна легко помітити, адже вони наділені лідерськими якостями та артистичними рисами характеру. Такі персони практично ніколи не виявляють співчуття до жертви, а навпаки, хизуються перевагою своєї сили над слабшими.

Якщо булінг здійснюється групою осіб, то ця група поділяється на лідера та послідовників. Послідовники можуть бути як активні – ті, які беруть участь у знущаннях, та пасивні – ті, які не беруть активної участі, проте завжди підтримують лідера. Ініціаторами та рушійною силою в таких групах завжди є лідер. В деяких випадках їхні дії можуть мати садистський характер та неприкриту агресію. Часто саме групами булерів скоєні вчинки знімаються на камеру та поширюються в Інтернет-спільнотах. Таким чином вони самостверджуються серед більшої групи людей, та перетворюють цькування на більш жорстокі методи приниження.

Жертвою може стати будь-яка дитина, проте часто ці діти відрізняються від своїх ровесників фізично, успіхами в навчанні, матеріальним становищем у родині, тощо. Такі діти переважно не мають довірливих відносин з батьками та переживають знущання на одинці з собою. Вони є «легкою мішенню» для булерів, адже другі впевнені, що покарання не отримають.

Третя фігура, у ієрархії учасників булінгу, це спостерігачі. Вони також можуть поділятися на:

- активних – це ті діти, які встають на захист жертв. Такі діти можуть просити про допомогу у своїх батьків чи у працівників закладу освіти.

- пасивних – діти не сприймають та не підтримують акти булінгу у мікросередовищі, проте ніколи не переходять до активних дій захисту жертви.
- байдужих – вони не займають ніякої позиції у мікросередовищі та не втручаються в процес булінгу.

Часто спостерігачі можуть переходити у позицію кривдника. Таку тенденцію у своїх працях описує норвезький психолог Д. Олвеус у своїх працях. За його словами, така позиція відбувається завдяки законам психологічного захисту. Діти, розуміючи, що їхня позиція втрачає свою силу і їхня допомога не впливає на розвиток ситуації переходять у позицію наступу, тим самим притискаючи свої емоції та співчуття. Саме через таку тенденцію у випадках булінгу завжди повинен втручатись дорослий, який зможе допомогти кожному учаснику.

Не можна стверджувати, що діти одразу приходять до школи з метою агресії та самоствердження за рахунок інших. Кожна дитина – це окремий індивід, який розвивається та росте в певному шкільному середовищі. Звісно, це середовище не просто впливає, а робить вагомий внесок у поведінку дитини (підлітка) та на його роль у шкільному середовищі. Підлітки, які продовжують навчання у таких закладах освіти, як училища, коледжі та ліцеї більше схильні до булінгу, адже стан конкуренції та суперництва в новому колективі є більш загостреним. На думку П. Рандалла уникнення булінгу можливе тільки тоді, коли моделі різноманітної соціалізації стануть досконаліші та стануть більше відповідати швидкості та багатогранності розвитку суспільства [5]. Варто зазначити, що для того, щоб був злагоджений колектив та підтримка і взєморозуміння в ньому, потрібне не просто втручання педагогів та соціальних працівників і психологів, а постійна робота з молоддю. Молодь повинна чітко розуміти, які саме ознаки булінгу та як діяти в таких ситуаціях кожному з учасників, яке покарання можуть понести як самі учасники, так і батьки. Правильна робота працівників освіти принесе не просто позитивну динаміку у вирішеннях конфліктів, а знизить рівень їх зародження та розвитку.

1.3 Аналіз та характеристика причин булінгу, що переважають в молодіжному середовищі.

Робота з молоддю завжди досить важка та напружена. Адже, не можна розглядати молодь крізь призму однієї групи людей. Кожна група завжди бути мати істотні відмінні ознаки, а з року в рік такі групи будуть трансформуватись повністю. В наш час швидкої зміни ідеалів та стандартів поведінки молодь – це перша група людей, які підтримує їх та впроваджує у повсякденне життя. Важливо також розуміти, що саме на даному етапі розвитку молоді є найбільш авторитетним для них та до кого саме вони прислуховуються. Саме таким чином можна побачити чію саме модель поведінки вони наслідують та спрогнозувати які дії для них характерні у тій чи іншій ситуації.

Причини булінгу можуть бути різноманітні, проте вони мають певний спільний характер. Таким чином їх можна поділити на чотири групи:

- сімейні;
- особистісні;
- соціальні;
- вплив оточення [8].

Всі ці причини вагомо впливають на свідомість підлітка та провокують певну поведінку у середовищі класу. Серед сімейних причин можна виокремити певні чинники, які характерні для цієї групи. Серед них є такі:

- брак близьких стосунків у сім'ї, відсутність уваги батьків до дитини, труднощі у спілкуванні з рідними;
- гіперконтроль, або, навпаки недостатність контролю з боку батьків до дитини;
- гіперопіка, в наслідок якої дитина не знає як поводитись у різних соціальних середовищах, важко йде на контакт з однолітками;

- жорстоке поводження або тиск на дитину зі сторони батьків; через таке поводження діти уособлюють зовнішній світ з джерелом загрози для їхніх особистостей;

- насильство вдома, завдяки копіюванню поведінки дорослих підліток сам стає ініціатором булінгу в шкільному середовищі;

- неповна сім'я, деколи через брак часу мами (батька) в неповній сім'ї підліток не може знайти своє місце в освітньому середовищі.

Особистісні причини, в свою чергу, можуть додавати невпевненість в собі. Вони можуть виражатись у певних особливостях підлітка у фізичному чи психологічному аспекті розвитку. Серед причин можна виділити такі:

- фізичні вади – поганий слух, зір, порушення опорно-рухового апарату, недостатня фізична підготовка, тощо;

- поведінкові особливості – імпульсивність, замкнутість, тривожність, тощо;

- зовнішні особливості – надмірна повнота (худорлявість), деформований прикус, руде волосся, тощо;

- певні захворювання – заїкання, дислексія, тощо;

- погано розвинені гігієнічні навички;

- труднощі у навчанні або, навпаки, високий інтелект;

- недостатньо розвинені соціальні навички.

Соціальні чинники характеризуються великим впливом інформаційних технологій, таких як інтернет, ЗМІ, ігри, тощо; стереотипністю, культурними та гендерними нормами, економічною чи соціальною нерівністю. Частими випадками у причинах булінгу виступають саме гендерні стереотипи, які трактують підліткам більш впливову поведінку хлопців, ніж дівчат. Відповідно, юнаки частіше виступають агресорами. Також така поведінка хлопців частіше сприймається як належна, до такого висновку дійшов Дж. Салісбері у своїх дослідженнях [6].

Вплив оточення має чи не найбільш великий вплив на підлітка, в цей перелік входять: заклади освіти, друзі, знайомі, гуртки, які відвідує підліток, тощо. Чинників, які провокують булінг у освітньому закладі, є декілька. Серед них можна виділити:

- навчання у авторитарному стилі; деякі вчителі (вчительки) можуть давати власний приклад приниження інших у ході навчання;
- виокремлення «любимчиків» у класі, тобто дитина, яка передує у навчанні чи позаурочній діяльності завжди виступає пріоритетом для працівників освітнього закладу;
- ігнорування проблеми булінгу у закладі; таким чином наявна проблема ніяк не вирішується, а, навпаки, тільки погіршується і набирає більших обсягів;
- відсутність належного контролю працівниками освітнього закладу над поведінкою учнів;
- тісні романтичні та сексуальні стосунки між учнями можуть призвести до випадків булінгу в майбутньому.

Молодіжне середовище досить багатогранне, тому соціальний працівник повинен працювати враховуючи всі його аспекти у своїй роботі. Педагоги, в свою чергу, повинні налагоджувати правильний тісний взаємозв'язок з учнями. Завдяки такій роботі випадки булінгу будуть зауважуватись ще на початкових стадіях, а дії дітей скореговані. Потрібно вміти проводити правильну та доцільну профілактичну роботу з підлітками та вміло корегувати більш сформовані ситуації булінгу. Важливо також пам'ятати, що у такому тісному середовищі, як навчальний клас не може бути підлітків, яких не торкнеться інцидент булінгу тим чи іншим чином. Адже це середовище виступає мікросоціумом, в якому кожен елемент відіграє свою роль та займає своє, відповідне, місце. Для вчасного виявлення булінгу потрібно знати основні його ознаки:

- навмисність – всі дії, які спричинюються під час булінгу завжди є навмисними, проте підлітки майже ніколи не усвідомлюють їх наслідки;

- систематичність – важливою ознакою прояву булінгу є те, що всі дії, які спричинюються в адресу жертви носять систематичний характер;
- агресивність – поведінка з проявами агресії може бути проявлена як у фізичній формі, так і за допомогою психологічного натиску на жертву;
- булінг – це поведінка, адже саме поведінка характеризується взаємодією суб'єкта із тим чи іншим зовнішнім середовищем;
- наявність сталої ієрархічної структури булінгу;
- вразливість обраної жертви та її певна безпомічність у вирішенні даного питання [13].

Беручи до уваги вище наведені ознаки булінгу ми хочемо зосередити увагу на тому, що потрібно чітко розуміти, що булінг – це не просто сутичка чи конфлікт. Він може привести до непоправних наслідків, від зневірення жертви у собі та втрати самоповаги до себе, до самогубства на фоні постійного систематичного стресу та потерпання від агресії в свою сторону. Кожен підліток вартий того, щоб до нього ставились з повагою як однолітки, так і дорослі люди. Адже кожен з них дає свій внесок у формування людини як особистості з неповторними рисами характеру.

Висновки до першого розділу

У теоретичній частині нашого дослідження нами розглядався булінг, як головна проблема молоді сьогодення та його причини. Підсумовуючи, можна стверджувати, що саме булінг – це одна з основних своєрідних «епідемій» молоді. Адже підлітки схильні до жорстокої поведінки та менш схильні до співчуття.

Серед причин булінгу можна визначити такі: лідерство в колективі та боротьба за нього, зустріч різних субкультур в одному колективі, зіткнення різних цінностей та поглядів, віктимність та агресивність, наявність у одного з дітей явних фізичних вад, наявність психічних вад у дитини, заздрість, тощо.

Проаналізувавши наукові роботи різних науковців можна окреслити схожі риси булінгу. Серед них є: фізичні сили нерівні в учасників булінгу, систематичність насилля не залежно від його характеру, психічні та соціальні можливості різні у жертви та агресора, емоційне утиснення та приниження, виключення з певного соціального середовища одного або декількох з учасників шляхом образи почуттів людини або фізичного насилля.

Варто зазначити, що у булінгу є певна ієрархія. У ній наявні три ключових фігури, це: булер – людина, яка спричиняє цькування інших, жертва – людина, яка потерпає від булінгу та спостерігачі – вони не посідають активну позицію у булінгу, проте часто підтримують булера та його дії, направлені на жертву.

Соціальному працівнику потрібно чітко знати та вміти визначати всі компоненти булінгу. Важливо розуміти також те, що потрібно не тільки працювати вже з наявними випадками але і грамотно впроваджувати профілактику булінгу. Потрібно вміти доступно пояснити підліткам які саме загрози несе в собі дане явище, та як саме потрібно поводити себе, якщо ви з ним зіштовхнулись. Необхідно не просто донести інформацію до дітей, а й спонукати їх бути не байдужими до долі однокласників. Адже, у наш час більшість дітей не залучаються до активних дій саме через свою байдужість до навколишніх людей.

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ У МОЛОДІЖНОМУ УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1 Характеристика основних напрямів діяльності соціального працівника з метою викорінення причин булінгу у молодіжному середовищі

2019 рік характеризувався тим, що боротьба з булінгом перейшла на новий рівень. До минулого року таке явище як «булінг» кваліфікувалось у Кримінальному кодексі як хуліганство. Від тепер це явище несе за собою адміністративну відповідальність. Це дало змогу більш чітко виокремлювати булінг та вимагати відповідальності за скоєні вчинки. За останні пів року було складено 221 адміністративний протокол. Характерним є те, що найбільш часті випадки булінгу були зареєстровані у Київській, Херсонській, Кіровоградській та Черкаській областях. Водночас найменш рідкі випадки (по одному) були зареєстровані на Чернігівщині та Закарпатті. Саме неповнолітні діти (до 18 років) найбільше страждають від булінгу, на другому місці – підлітки до 14 років [18].

Соціальний працівник як професіонал своєї справи повинен вміти здійснювати роботу у будь-яких формах. Так як булінг – це явище, яке стосується групи людей, а не одного індивіда, то в такому випадку переважатиме саме групова робота. Важливо розуміти, що груповий підхід повинен нести у собі передбачення мінімізування насилля підлітками у будь-якій його формі. Найефективнішими формами роботи згідно тематики будуть:

- анкетування,
- лекційна форма роботи,
- організація та проведення тренінгів,
- виховні роботи,
- круглі столи,
- позашкільні заняття,
- дебати,

- розповсюдження друкованого матеріалу (листівки, безкоштовні газети з молодіжною тематикою, буклети).

Також важливим є те, що необхідна індивідуальна робота з тими підлітками, які стикались з булінгом безпосередньо. В ході такої роботи потрібно пам'ятати, що ініціатори булінгу не є злочинцями, адже не завжди до таких дітей приходять повне усвідомлення власних вчинків. Важливо пам'ятати, що заходи проведені з підлітками повинні мати багатогранний характер. Під час індивідуальної роботи можливі наступні її форми:

- діагностика,
- інтерв'ювання,
- бесіда,
- консультування,
- терапія.

Школа, як цільний організм повинна розуміти які саме проблеми у неї є. Для цього потрібно у регулярному порядку проводити моніторинги підозрілих ситуацій спілкування та взаємодії учнів на предмет виявлення такого явища як булінг. За допомогою цього можна більш чітко визначити який саме метод роботи буде більш доречний для кожного класу. Серед безпосередніх цілей проведення шкільних заходів протидії булінгу можна визначити такі:

- запобігти чи припинити поведінку учнів, яка може перерости в булінг або дії, які будуть порушувати особистий простір інших;
- працівникам закладу вміти коректно реагувати на випадки появи булінгу серед школярів, вміло застосовувати знання та підбирати індивідуальне ставлення до кожного учня;
- захистити жертв булінгу, всіляко намагатись допомогти їм;
- застосовувати певні дисциплінарні покарання, допомагати ініціаторам булінгу змінити свою позицію та «вийти» з цієї досить важкої ситуації.

Соціальний працівник в рамках своєї роботи повинен бути націлений не лише на роботу з підлітками, але і на підготовку вчителів до зустрічі з булінгом

у шкільному середовищі та на роботу з батьками, які можуть не знати як правильно діяти, коли їхня дитина стикається з такою ситуацією. Потрібно вміти правильно побудувати роботу зі всіма сторонами, яких «торкається» булінг. Робота має бути не просто злагоджена але і будуватись таким чином, щоб інформація, яку подає соціальний працівник була доступною для кожної зі сторін. Вони повинні бути ознайомлені зі всіма ризиками, які можливі та наслідками, які можуть чекати їх. Під час своєї роботи соціальний працівник може зустрітись з недовірою та протестами. Адже робота, яка проводиться є досить складною та тривалою. Потрібно також надати інформацію про дитячу гарячу лінію та координаційний центр з надання правової допомоги. Батьків сповістити про порядок подання заяв про випадки булінгу, а працівників освіти – про порядок дій у таких випадках.

В процесі роботи з протидії булінгу важливо враховувати такий фактор як вік. Таким чином буде проводитись більш комплексна та правильно націлена робота. Адже, наприклад, для дітей більш молодшого шкільного віку більшим авторитетом будуть виступати батьки, в той же час у підлітків це буде власне оточення, в якому вони перебувають більшу частину свого часу.

Ще одним важливим пунктом у роботі з боротьбою булінгу є переконання підлітків в тому, що демонстративний характер їх поведінки повинен бути усунутий. Адже булер виконує свої дії більшою мірою задля того, щоб отримати заохочення та підтримку з боку його прихильників. З цього можна зробити висновок, що при втраті схвалення оточення, підліток втратить мотивацію до булінгу як такого.

Пріоритетною роботою соціального працівника повинна бути саме профілактика булінгу. Вона, в свою чергу, поділяється на три рівні:

- первинна профілактика;
- вторинна профілактика;
- третинна профілактика [9].

На першому рівні основною метою такої профілактики є створення сприятливих умов, які б могли передбачити ситуації насильства та пригнічення

у шкільному середовищі. Проводиться спілкування з усіма учнями та проводяться інформаційні кампанії як для школярів, так і для працівників закладу та батьків.

Другий рівень передбачає усунення та обмеження можливих конфліктних ситуацій між підлітками. На цьому рівні проявляються активніші та більш спрямовані на проблему дії фахівця. Зокрема складається більш детальний план роботи як індивідуального, так і групового та загальношкільного характеру, виокремлюються активні фігури даного булінгу та жертви.

Реабілітація осіб, які потерпали від булінгу, корекційна робота з агресорами, підтримка спостерігачів, тощо – все це входить до третього рівня профілактики. Важливо показати підліткам, що кожен з них є самодостатньою особистістю, а їхня самооцінка не повинна залежати від думки людей, які їх оточують. Потрібно зуміти вселити у дітей впевненість та відчуття захисту та безпеки.

2.2 Цикл виховних занять соціального працівника з подолання проявів булінгу у молодіжному середовищі

Саме комплексна робота – це найбільш вдалий метод роботи, який можна застосувати до підлітків. Адже вони повинні бути постійно зацікавлені у подачі матеріалу та активно задіяні у його опрацюванні. За допомогою комплексної роботи побудованої в цикл виховних занять з елементами лекції, квесту та опитування можна «розбудити» у свідомості підлітків осмислення проблеми. Вони зможуть не тільки дізнатись певні факти чи теоретичний виклад матеріалу, а і відчутти на собі проблему явища булінгу з різних сторін. Примірюючи на себе роль жертви, булера чи просто спостерігача підлітки зможуть відчутти весь спектр емоцій, які відчуває певна дитина опиняючись у тій чи іншій ролі.

Фома виховної роботи – це усталений порядок організації конкретних актів, ситуацій, процедур взаємодії учасників виховного процесу, спрямованих на вирішення визначених педагогічних завдань (виховних і організаційно-практичних); сукупність організаторських прийомів і виховних засобів, які забезпечують зовнішнє вираження виховної роботи [17] Для того, щоб вміти правильно побудувати будь-яку виховну та просвітницьку роботу потрібно знати які саме функції вона може включати. Ми пропонуємо розглянути функції форм виховної роботи. Серед них є такі:

- організаційна – в ролі організатора виступає соціальний працівник. Ця функція передбачає включення групових форм роботи для більшого спілкування підлітків та організації під впливом різноманітних ситуацій. Це можуть бути бесіди, квести, вирішення групових завдань, тощо;

- регулююча – при застосуванні різних форм роботи можна навчити підлітків регулювати свою поведінку, злагоджено працювати в групі та налагодити стосунки у площинах «учень – вчитель», «учень – учень», «учень – соціальний працівник». Ця функція передбачає застосування таких форм роботи, при яких буде передбачена максимальна взаємодія учасників, їх спілкування та спільна робота;

- інформаційна – передбачає не просто одностороннє подання певної інформації, а її пошук та опрацювання. За допомогою такої практики підлітки зможуть більш глобально зануритись у суть проблеми та відчутти її більш глибоко [11].

Важливим етапом підготовки до занять є планування. Кожен свідомий соціальний працівник повинен вміти правильно розподілити заплановані форми роботи. Також потрібно підібрати яка саме робота буде проведена спираючись на вподобання учнів. Для цього потрібно провести ознайомчу роботу з ними. Правильно побудоване планування це ключ до успіху. На нашу думку, воно повинно включати:

- забезпечення єдності різних видів роботи;
- конкретність, послідовність та систематичність у роботі;

- компактність та змістовність проведених занять;
- врахування інтересів підлітків;
- цікавість та інтерактивність роботи;
- застосування передових технологій.

Кожна проведена робота повинна мати свою чітку послідовність та структуру. Завдяки цьому вона буде раціональна, послідовна та систематична. Така робота буде включати в себе всі необхідні прийоми подачі інформації. Учні будуть відчувати впевненість у діях соціального працівника, а відповідно і більше довіряти.

Соціальний працівник повинен розуміти, що засудження певного учня не припустиме в ході проведення будь-якої форми роботи. Виокремлення когось одного або групи осіб в позитивному чи негативному контексті неможливо. Така необережність може викликати лише посилення булінгу в колективі. Важливо вміти правильно підбирати висловлювання, які використовуватимуться у ході роботи. Соціальний працівник власним прикладом повинен показувати толерантність, терпимість та співпереживання по відношенню до кожного підлітка. Він повинен бути еталоном, на який учні будуть хотіти рівнятись.

Такі короткі форми роботи як виховна робота, лекція, квест, гра, тощо стимулюють як пізнавальну активність, так і самостійність учасників. Адже у таких методах роботи групи людей, які включені в неї, виступають суб'єктом навчання. У ході роботи, соціальним працівником створюються належні комфортні умови для пізнання та обробки матеріалу. У зв'язку з налагодженням таких умов підлітку властива більш розкута поведінка, він налаштований на прийняття нової інформації та її осмислення. В таких умовах учням властива активна поведінка та правильне налаштування для роботи в командах, яка переважає у даних формах роботи. Соціальний працівник також не просто ділиться своїми знаннями та висновками на певну тематику, він дізнається як саме її сприймають підлітки. Фахівець може зрозуміти причини тої чи іншої поведінки в різноманітних ситуаціях та проаналізувати причини

булінгу з іншої точки зору завдяки цьому. Завдяки даним формам та методам роботи учні можуть розкривати свій внутрішній потенціал та розвивати своє мислення і вміння аналізувати, враховуючи багатогранність тих чи інших ситуацій, причин та наслідків. Підлітки працюють притримуючись швидкого та напруженого темпу, що дозволяє їм пришвидшувати свою реакцію, вдосконалює вміння організовано діяти у різних екстрених ситуаціях та зважувати всі «за» і «проти» в ході прийняття рішень.

Обираючи компоненти, які будуть наповнювати заняття важливо обирати такі, які б могли найбільш повно охопити проблематику даної теми та змусити учнів працювати у різних видах роботи. Серед них можуть бути:

- Мозковий штурм;
- Групове обговорення;
- Спільна робота в складі однієї чи декількох груп;
- Рольова гра;
- Інтерактивне навчання;
- Опитувальники;
- Вирішення проблеми на прикладі реальних історій;
- Бесіда, тощо.

2.3 Організація практичної діяльності соціального працівника та аналіз її ефективності щодо подолання проявів булінгу у молодіжному середовищі.

Соціальний працівник, перш за все, повинен бути зацікавлений у проведенні та досягненні успішних результатів своєї роботи. Він зобов'язаний усвідомлювати свою відповідальність, та правильно поводити себе під час виконання заходів. У ході діяльності саме соціальний працівник є ключовою персоною, яка впливає на свідомість підлітків шляхом подання інформації та її обробки. Потрібно прагнути бути ідеалом для учнів, якого вони будуть хотіти наслідувати та ставити у приклад. Завоювавши довіру, симпатію та признання підлітків соціальному працівнику буде в рази легше донести потрібну інформацію та стратегію поведінки. Саме за умов «фахівець – друг» можна досягти найкращого результату. Для досягнення таких успіхів потрібно досконало знати та розуміти інформацію, яку потрібно донести до підлітків, контролювати свою поведінку, манеру речі, міміку, жести, своє ставлення до колег та до учнів, чітко окреслювати своє ставлення до проблематики.

У завершенні своєї роботи потрібно виконати аналіз проведеної роботи, зрозуміти як саме учні ставляться до такого явища як «булінг» та чи змінили вони свою думку з приводу нього.

Таким чином мета нашого дослідження полягала у апробації та перевірки результативності комплексної роботи з проблематики булінгу серед молоді. Його завдання полягало у:

- усвідомленні проблеми булінгу;
- вдосконалені навичок його розпізнаванні;
- подоланні проявів булінгу у повсякденному житті.

Розробивши виховну годину для молоді з подолання проявів булінгу ми впровадили її на базі ВПУ№19, м. Дрогобича, Львівської області.

У дослідженні приймали участь 89 осіб, серед яких представники як чоловічої статі – 45 осіб, так і жіночої – 44 осіб.

Звернемо увагу на отримані результати на початку нашої роботи та з'ясуємо стан проблеми. Групі молоді нами було запропоновано дати відповіді на декілька запитань у анкеті «Булінг. Що це таке?» (Додаток А), яка була розроблена нами. Вона стосується тематики булінгу у молодіжному середовищі. Серед питань були такі:

- На Вашу думку, булінг і конфлікт відрізняються?,
- Ви стикались з булінгом?,
- Яка модель поведінки вам притаманна у випадку булінгу?.

Результати опитування представлені на рис. 2.1 «Обізнаність молоді у проблематиці булінгу» (рис. 2.1)

Рис. 2.1 «Обізнаність молоді у проблематиці булінгу» (%)

Після розробки та впровадження виховної години (додаток Б), ми дозволили учням переосмислити та обробити отриману інформацію без нашого втручання. Після цього запропонували їм пройти початковий тест ще раз. При порівнянні даних, які ми отримали на початку нашої роботи та в кінці, ми отримали певні результати. Вони були значно кращими:

Таблиця 2.1.

Порівняльні дані обізнаності молоді у проблематиці булінгу (у %)

Етапи дослідження	Учні, які не розуміють поняття «булінг»	Учні, які мають поверхневі знання про «булінг»
До початку дослідження	38%	62%
Після проведення дослідження	5%	10%

При аналізі отриманих результатів до проведення заходів та після, можна зробити такий висновок – для кращого розуміння поняття булінгу та усвідомлення власних дій серед молоді потрібно систематично проводити якісну профілактичну роботу не тільки серед підлітків, але і серед підростаючого покоління. Більша кількість населення на даному етапі не повністю ознайомлена з такою проблемою як булінг, а отже не може досягнути повного розуміння своїх дій, а в підсумку і можливості понесення покарання.

Для підвищення рівня зацікавленості, а отже і обізнаності, молоді можна застосовувати різноманітні технології, форми та методи роботи. Соціальний працівник як кваліфікований спеціаліст повинен вміти формувати інформаційні буклети, опитувальники, розробляти тренінги та заходи на тему дослідження та викорінення проблематики булінгу у молодіжному учнівському середовищі.

Висновки до другого розділу

Нами було з'ясовано, що система соціальної роботи з профілактики та подолання проявів булінгу у молодіжному середовищі має на меті підвищення ефективності соціальної роботи з подолання та профілактики даного явища у молодіжному середовищі, використання певних заходів з метою боротьби та створення сприятливих оптимальних умов для мінімізування ризиків проявів

булінгу, проведення інформаційної, виховної та пізнавальної роботи за даною тематикою серед підлітків.

Зміст діяльності соціального працівника полягає у тому, що він повинен швидко та якісно викорінювати схильність до булінгу у молодіжному середовищі. Варто наголосити на тому, що основними формами роботи можна вважати групові. Ефективним є поєднання різних форм та методів роботи для більш якісного та комплексного зображення даної проблеми. Під час опрацювання теми учасники активні, швидко сприймають та опрацюють інформацію, обмінюються власними спостереженнями та думками, тощо. Важливо вміти вчасно помічати бурхливу реакцію молоді на певні висловлювання та направляти учнів на більш детальне опрацювання проблемних моментів

З практичної точки зору було проведено експериментальне впровадження виховної години. Її проведення відбувалось на високому рівні. Під час аналізу отриманих результатів, можна зробити такий висновок – для якісної та результативної протидії булінгу необхідно проводити таку роботу серед молоді та підростаючого покоління: інформаційну, ознайомчу, профілактичну, індивідуальну, групову, міжгрупову, колективну, практичну, тощо. Практична робота повинна бути не лише систематична але і цікава учням. В її основі буде не просто запобігання чи профілактика булінгу серед підлітків, а й просвітницька робота з питань даної теми.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У процесі аналізу проблеми дослідження встановлено:

1. Вивчення наукової літератури дало змогу зрозуміти, що булінг є досить важливою та серйозною проблемою молоді. Часто підлітки не усвідомлюють всю глибину проблеми та відповідальність за свої дії. Наукова література показує нам, що про булінг говорили вже давно проте саме поняття булінгу як явища виникло відносно недавно. На даний час у нашій країні намагаються боротись з булінгом не тільки у школах але і на законодавчому рівні. Ми починаємо вчитись розуміти та нести відповідальність за свої вчинки.

Серед основних характеристик, які притаманні булінгу, є нерівність фізичних сил учасників булінгу, систематичність насилля та цькувань, різні психічні та соціальні можливості булера та агресора, емоційне виснаження, утиснення та приниження, виключення з соціального середовища жертв. Отже, можна зробити висновок, що протидія булінгу та зміна моделі поведінки це не проста задача для соціального працівника. Молодіжне середовище не є достатньо сталим, у ньому часто змінюються зразки поведінки та норми поведіння в середині колективу. Важливим є те, що різні групи молоді по-різному поведуть себе в середині своєї мікрогрупи, адже учасники залежать не тільки один від одного але і, головним чином, від лідера.

2. Характеристика булінгу починається з причин його проявів. Причини булінгу можуть бути різноманітні, проте вони мають певний спільний характер. Таким чином їх можна поділити на чотири групи: сімейні, особистісні, соціальні, вплив оточення. Особистісні причини, в свою чергу, можуть додавати невпевненість в собі. Вони можуть виражатись у певних особливостях підлітка у фізичному чи психологічному аспекті розвитку. Серед причин можна виділити такі: фізичні вади, недостатня фізична підготовка, поведінкові особливості, зовнішні особливості, певні захворювання. Також важливо розуміти які є учасники булінгу. У молодіжних групах, в яких відбувається булінг наявний розподіл на таких учасників як: булер, жертва, спостерігачі, захисники, співчувачі.

3. Соціальний працівник як професіонал своєї справи повинен вміти здійснювати роботу у будь-яких формах. У результаті аналізу літератури встановлено, що система соціальної роботи відносно профілактики булінгу у молодіжному середовищі складається з таких компонентів:

Мета – підвищення ефективності соціальної роботи з профілактики булінгу у молодіжному середовищі, використання певних заходів для боротьби з ним; створення оптимальних умов для знищення схильності до проявів булінгу, проведення інформаційної, пізнавальної та виховної роботи з даної теми серед молодого покоління.

Об'єктом діяльності соціального працівника є власне молодь.

До суб'єктів відносять соціальні інститути, соціальні працівники.

Змістом діяльності соціального працівника у даному випадку є швидка та якісна профілактика булінгу у молодіжному середовищі.

Основною формою роботи є групова. Найефективнішою формою роботи визнано виховну годину, бо в процесі роботи всі учасники активні, добре сприймають інформацію, обмінюються думками у групах.

4. Експериментальне впровадження тренінгу відбувалося з 1 вересня по 1 грудня 2019 року на базі ВПУ№19, м. Дрогобича, Львівської області. Отримані нами результати опитування по обізнаності молоді з проблематики булінгу значно відрізнялися до проведення заходів та після. Рівень знань та проінформованості молоді значно виріс. Отже можна зробити висновок, що поставленої мети ми досягли, усі завдання були виконані, очікуваний результат був отриманий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Main definitions of bully in English URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/bully> (дата звернення 21.12.2019).
2. Meaning of "bully" in the English Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english> (дата звернення 12.01.2020).
3. Olweus D. Bullying at school. Blackwell Publ. 1993. 215 p. URL: <http://books.google.com.ua> (дата звернення 15.10.2019).
4. Olweus D. Bullying at school: what we know what we can do URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pits.10114/abstract> (дата звернення 09.11.2019)
5. Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims. Florence, KY, USA: Brunner-Routledge, 2001. URL: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>
6. Salisbury J. Challenging Macho Values: Ways of Working with Boys in Secondary Schools. Routledge Falmer, 1999. 338p. URL: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=100957668> (дата звернення 21.12.2019).
7. Балакірєва О. М., Бондар Т. В. та ін. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : монографія. наук. ред. О. М. Балакірєва ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». – К. : Поліграфічний центр «Фоліант». 2019. 127 с.
8. Волинець Л., Дорошок Т., Євсюкова М. та ін. Система захисту дітей від жорстокого поводження: навч.-метод. посіб. К.: Держсоцслужба, 2005. – 395 с.
9. Кіричевська Е.В. Насильство в освітньому середовищі: діагностика, аналіз, стратегії подолання. Особистість в єдиному освітньому просторі: матеріали конф. «Філософія образования личности», 26-27 черв. 2010 р. Запоріжжя, 2010. С. 94-106.

10. Кон И. С. Краткий словарь по социологии. М., 1998
11. Кондрашова, Л.В., Лаврентьева, О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
12. Насильство : Юридична енциклопедія : [у 6 т.] /за ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] : К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4. Н. П. 720 с.
13. Плутицька К. М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства Сер.: Юриспруденція. 2017, №29, Т. 2
14. Пономарев В. И. Исследование акцентуаций характера участников буллинга в контингенте подростков регионального социального заведения для несовершеннолетних: Світ медицини і біології. 2013. №3. С. 126-130. (с.126)
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу: Закон України від 18.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 15.10.2019)
16. Словник іншомовних слів URL: <http://www.rozum.org.ua/index> (дата звернення 05.12.2019).
17. Титова Е.В. Если знать, как действовать. М.: Просвещение, 1993. 200 с.
18. Центр прав людини ZMINA «Пів року боротьби з цькуванням – підсумки експерта» URL: https://zmina.info/articles/pivroku_borotbi_z_bulingom_u_shkolah_pidsumki_jekspertra (дата звернення 14. 10. 2019).
19. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. : Х. : Прапор, 2007. 640 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Булінг. Що це таке?»

1. Вам ____ років.
2. Ваша стать __ М __ Ж.
3. Ви знаєте що таке «Булінг»?
 - Так;
 - Ні.
4. Ви стикались з булінгом?
 - Так;
 - Ні.
5. Вчителі та соціальні працівники допомагали вирішити проблему?
 - Так;
 - Ні.
6. Ви були жертвою булінгу?
 - Так;
 - Ні.
7. На Вашу думку, булінг і конфлікт відрізняються?
 - Так;
 - Ні.
8. Яка модель поведінки вам притаманна у випадку булінгу?

9. З ким Ви обговорюєте тему булінгу?
 - Батьки;
 - Друзі;
 - Рідні;
 - Педагоги;

- Інше _____

1. Хто несе відповідальність за наслідки тиску булінгу?

- Кривдник;
- Педагоги;
- Адміністрація навчального закладу;
- Батьки.

10. Чи відомі Вам види можливої відповідальності за булінг?

- Так;
- Ні;
- Частково – вкажіть види _____

11. Чи відомі Вам наслідки, які відображаються на учасниках булінгу?

- Так;
- Ні;
- Частково – вкажіть _____

Додаток Б

Виховна година «Протидія булінгу в навчальному середовищі»

Мета: розпочати ознайомлення з поняттям «булінг», також ознайомити учасників з видами булінгу, почати формування неприйняття та негативного ставлення до такого явища як булінг.

Загальна тривалість: 40 – 45 хв.

План:

1. Привітання;
2. Ознайомлення з поняттям та видами булінгу;
3. Практичне опрацювання;
4. Обговорення різновидів булінгу;
5. Обговорення порад «Як уникнути булінгу?»;
6. Обговорення висновків;
7. Заключне слово.

Хід заняття:

1. Привітання учасників.

Кожен з учасників коротко розповідає про себе.

2. Ознайомлення з поняттям та видами булінгу.

БУЛІНГ (від англ. bully – хуліган, задирака, насильник) – визначається як утиск, дискримінація, цькування. На сьогоднішній день науковці визначають булінг у школі як певний тривалий систематичний процес, який характеризується свідомістю та жорстокістю.

У сьогоденні булінг став дуже поширеним явищем. За ним стоїть безліч як соціальних, психологічних так і педагогічних проблем. Ми не можемо стверджувати, що булінг можна порівняти з бешкетом чи пустощами, адже він ґрунтується на насильстві, яке може проявлятися у різноманітних формах, дискримінації та агресії.

Булінг в більшій мірі характерний для шкіл та середніх навчальних закладів, так як там учні об'єднані не за інтересами, а через віковий принцип. Проте він також менш характерний для тематичних закладів, таких як, художня школа, музична школа, тощо. Булінг характеризується своєю ієрархічною структурою: булер (переслідувач), свідки, жертва.

Часто можна спостерігати прояви булінгу у тих місцях, які не можуть контролюватися дорослими або цей контроль взагалі відсутній. Наприклад: сходи, їдальня, роздягальні, вбиральні, тощо. Варто зазначити, що булінг частіше проявляється у середній школі. Проте в старшій школі булінг стає більш прихованим та жорстоким. Якщо кривдником є хлопець, то найчастіше буде використовуватись фізичне насилля, якщо дівчина – поширення чуток, ігнор, бойкот, тощо. Звісно, важче побачити психологічне насильство, адже фізичне несе за собою помітні наслідки.

Жертви булінгу завжди потерпають у психологічному напрямі, адже булінг спричиняє складні довготермінові наслідки – це низька самооцінка, депресія, суїцидальні нахили тощо.

Жертви булінгу зазнають чимало страждань. Шкільне цькування спричиняє небезпечні довготермінові психологічні наслідки – низька самооцінка, самотність, відсутність почуття безпеки, депресія і навіть суїцидальні настрої.

Найчастіше булерами виступають саме ті діти, які потребують великої кількості уваги та визнання своєї персони. Переважно вони не отримують цю увагу від батьків чи вчителів, тому займають позицію самоствердження за рахунок інших. Таких дітей можна легко помітити, адже вони наділені лідерськими якостями та артистичними рисами характеру. Такі персони практично ніколи не виявляють співчуття до жертви, а навпаки, хизуються перевагою своєї сили над слабшими.

Якщо булінг здійснюється групою осіб, то ця група поділяється на лідера та послідовників. Послідовники можуть бути як активні – ті, які беруть участь у знущаннях, та пасивні – ті, які не беруть активної участі, проте завжди

підтримують лідера. Ініціаторами та рушійною силою в таких групах завжди є лідер. В деяких випадках їхні дії можуть мати садистський характер та неприкриту агресію. Часто саме групами булерів скоєні вчинки знімаються на камеру та поширюються в Інтернет-спільнотах. Таким чином вони самостверджуються серед більшої групи людей, та перетворюють цькування на більш жорстокі методи приниження.

Жертвою може стати будь-яка дитина, проте часто ці діти відрізняються від своїх ровесників фізично, успіхами в навчанні, матеріальним становищем у родині, тощо. Такі діти переважно не мають довірливих відносин з батьками та переживають знущання на одинці з собою. Вони є «легкою мішенню» для булерів, адже другі впевнені, що покарання не отримають.

Третя фігура, у ієрархії учасників булінгу, це спостерігачі. Вони також можуть поділятися на:

- активних – це ті діти, які встають на захист жертв. Такі діти можуть просити про допомогу у своїх батьків чи у працівників закладу освіти.
- пасивних – діти не сприймають та не підтримують акти булінгу у мікросередовищі, проте ніколи не переходять до активних дій захисту жертви.
- байдужих – вони не займають ніякої позиції у мікросередовищі та не втручаються в процес булінгу.

Часто спостерігачі можуть переходити у позицію кривдника.

Важливо пам'ятати, що кожна дитина чи підліток потребує уваги, любові та підтримки! Кожен з них повинен активно соціально розвиватись та таким чином знаходити друзів за інтересами.

Якщо дитина не отримує вище перелічене, то можливі випадки самогубств або масових самосудів з однокласниками (масові розстріли у школах).

3. Практичне опрацювання.

Опрацювання історій у групах. Розбір ситуацій.

1. Я навчаюся у 10 класі. Вчителі завжди любили наш клас, адже діти добрі та чуйні. Проте, у нашому класі є два однокласника – Орест та Андрій – які

ображають однокласників. Я також раніше потерпав від них. Зараз всі змінилось, аоже у наш клас прийшов новий хлопчик. Він народився в Україні і завжди тут жив але у нього темна шкіра. Тому Орест і Андрій одразу його не полюбили. Вони постійно його ображають та дразнять. У Джорджа, нового однокласника, є тільки мама та бабуся і він не розповідає їм про цю ситуацію. Мені дуже прикро, що у нашому класі є такі ображення але захищати його я не наважуюсь, адже не хочу знову повернутись на роль жертви. Я знаю, що Джордж хороший, він круто грає у волейбол!

2. Доброго дня! Мене звати Марія. Мені 16 років. Я живу в Києві. У мене почались проблеми одразу після того, як я поступила до училища. Всі мої одногрупники ображають мене, інколи, навіть б'ють. Це все через те, що я дуже погано розмовляю, адже у мене певні проблеми зі здоров'ям. Я не розумію чому так відбувається, я ж у цьому не винна. Як мені знайти з ними спільну мову?

Завдання групам

Опрацюйте запропоновану історію та дайте відповідь на запитання:

1. Хто вчиняє булінг?
2. Хто є жертвою булінгу?
3. Які наслідки булінгу можуть бути для дитини?

4. Обговорення різновидів булінгу.

Коротка довідка:

Фізичний булінг – штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, «сканування» тіла, нанесення тілесних ушкоджень тощо.

Економічний булінг – крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви, вимагання грошей тощо.

Психологічний булінг – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміки обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо.

Сексуальний булінг – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти тощо.

Кібербулінг – приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі).

Запитання для обговорення:

- Як ви думаєте, які саме форми булінгу більш поширені серед підлітків? Чому?

- Хто може стати жертвою булінгу?
- Хто може стати булером (кривдником)?
- Чому вважають, що булінг є проявом насильства?
- Чи дотримується в ситуації булінгу один з принципів прав людини «повага до особистості»?
- Чи порушуються під час булінгу ще якісь права?

Соціальний працівник бере активну участь у обговоренні.

5. Обговорення порад «Як уникнути булінгу?»

Активна робота учнів, яка базується на отриманій інформації.

Завдання для учасників.

Соціальний працівник об'єднує учасників у 3 групи та роздає кожній групі по листу форматом А4 та кольорові фломастери. Фахівець пропонує кожній групі розробити по 5 правил для уникнення булінгу у навчальному закладі. Поради записуються.

Термін виконання завдання – 10 хв.

Після закінчення учасники діляться своїми правилами та обговорюють їх.

Соціальний працівник також може доповнити виступи учасників.

Поради, як уникнути булінгу

1. Упевнися, що ти не є кривдником/кривдницею по відношенню до інших.

2. Заступайся за тих, кого ображають.
3. Якщо ти став/стала жертвою булінгу – розкажи про це батькам, вчителю, психологу.
4. Якщо ти побачив/побачила, що над кимось знущаються – клич на допомогу, привертай увагу.
5. Стався до інших так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе.
6. Є питання – телефонуй на Національну дитячу «гарячу лінію» : 0 800 500 225 або 116 111.

6. Обговорення висновків.

Запитання для обговорення:

- Які відчуття викликає у Вас слово «булінг»?
- Хто може стати жертвою булінгу?
- Де може відбуватися булінг?
- Які форми булінгу можуть проявлятися в освітньому середовищі?
- Які наслідки булінгу?

7. Заключне слово.